

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Jovan Ćirilov: REČNIK NOVIH REČI, »Narodna knjiga«, Beograd, 1982. 250 str.

Ljudski jezik bilježi sve društvene mijene — i one pozitivne i one negativne. U skladu sa mijenama u društvu, mijenja se i sâm jezik na svim svojim razinama. Najviše novina i promjena jezik doživljava na leksičkoj razini. Promjene u leksici i stvaranje novih riječi imaju duboki korijen u društvenim promjenama. A naše je društvo od drugog svjetskog rata do danas izloženo stalnim promjenama. To je, naime, vrijeme revolucionarnog preobražaja društva, prelaska jednoga društvenog poretka u drugi, izmjene ekonomske i kulturne sfere, vrijeme burnoga razvoja nauke i umjetnosti, vrijeme bržeg uključivanja našeg društva u internacionalnu civilizaciju i njegova otvaranja prema trećem svijetu.

Takvo vrijeme, sasvim prirodno, karakteriše javljanje novih riječi i pojmova, stvaranje novih izraza i kratica, te javljanje novih značenja kod postojećih riječi u našem književnom jeziku. Takve riječi, na žalost, kod nas nisu sistematski bilježene; mi nemamo neku jezičku instituciju koja prati promjene u leksičkom sastavu našega jezika, nemamo ni pojedince lingviste koji se time bave, što je u drugim jezičkim sredinama sasvim normalna pojava (osobito na francuskom, ruskom i engleskom jezičkom području). Uzrok tome je svakako naše zaostajanje u leksikografskim poslovima uopšte, a posebno u obradi riječi književnog jezika. Posjedujemo rječnik književnog jezika Matice srpske u šest knjiga, ali on obuhvata građu od 1960. godine, te iako je temeljen na 700 izvora, vrlo je malo izvora koji bi pokazali koje su to *nove* riječi nastale od oslobođenja zemlje do danas. I što je još gore: poslije izdavanja ovoga rječnika (i poslije naših svađa i zadjevica oko njega, gdje su se putem jezika rješavale i druge protivrječnosti našeg društva i međunacionalnih odnosa), — ništa se praktično ne poduzima da se nastavi rad na doradi ovoga rječnika, da se izradi jedan *praktični jednotomni* rječnik književnog jezika kojim bi se služili svi oni koji se javno oglašavaju, koji bi obuhvatio najfrekventnije riječi književnog jezika i osnovna njihova značenja, te koji bi obradio i *nove* riječi nastale u periodu koji nije postojećim rječnikom obuhvaćen. Na žalost, izgleda da će proći još mnogo vremena dok se takvi poslovi shvate nužnim i društveno korisnim, dok se pojavi jedan takav rječnik.

A vrijeme će, kao i do sada, činiti svoje. Pojavljivaće se nove riječi i pojmovi koji mnogi konzumenti savremenih sredstava informisanja neće razumjeti, pa će im davati dio »svoje originalnosti«. O istim predmetima, pojavama i odnosima govoriće se različitim rječnikom. U nizu tih primjera, isječaka iz jezičke komunikacije, dolaziće do značenjskih preobrazbi riječi, pa i do gubitka smisla, nesuvislosti i stilističke nezgrapnosti i ispraznosti. Dolaziće, sasvim prirodno, osobito u jeziku masovnih medija, i do pretjerane i neodgovorne upotrebe riječi, do prikriivanja značenja i poruka, do stvaranja »značenjskih rupa« (osobito u jeziku politike), do banalizacije brbljavosti i jezičke mutavosti. Razvitak i usavršavanje jezika u oblasti leksike tako će u osnovi i dalje biti prepušten stihiji, a stvaranje novih riječi i pojmova često jezički poluobrazovanim novinarima, frazerima i diletantima.

Mali je broj lingvista u nas koji su se, shvaćajući ove datosti i protivrječnosti, odvažili da se uhvate u koštac s čuvenom anaforističkom izjavom Anatola Fransa: »Rječnik — to je čitav svijet u abecednom nizu«, budući da su uglavnom ostajali bez društvene potpore i budući da je posao na prikupljanju novih riječi mukotnian, dugotrajan i vrlo nezahvalan. U poslijeratnom periodu to su uglavnom bili pojedinci — pisci rječnika stranih riječi. A među njima je svakako najpoznatiji i najzaslužniji nedavno preminuli hrvatski lingvist Bratoljub Klaić. Njegov *Rječnik stranih riječi* doživio je više izdanja, dopuna i dorada i donio mnogo *novih* riječi koje su se u novije vrijeme pojavile u srpskohrvatskom jeziku. U Predgovoru izdanju iz 1978. godine njegovi priređivači posebno naglašavaju upravo momenat nužnosti u donošenju novih riječi i pojmova, tj. riječi koje su se »tek jučer pojavile u našem dnevnom govoru«. I doista, takvih riječi i pojmova ima u Klaićeve Rječniku. Međutim, one su raštrkane u sumi enciklopedijskih natuknica, u rječniku koji nije podesan za svakodnevnu upotrebu. Uz to, Klaić se pridržavao principa da u svoj rječnik ne unosi riječi iz uskog kruga određene struke, riječi koje su dobile »samovoljno« i nestručno značenje, a posebno nije bio u mogućnosti da u potpunosti prati javljanje svih novih riječi u jeziku sredstava informisanja. Tako, onda, možemo sasvim otvoreno reći da rječnik novih riječi (ne samo stranih, nego i domaćih) nismo imali do nedavno — do pojave *Rečnika novih reči* Jovana Čirilova (Narodna knjiga, Beograd, 1982).

Takav se rječnik, međutim, pojavio iz pera književnika i pozorišnog poslenika i kritičara, a ne iz pera nekog lingviste ili pak kao rezultat smišljenog i timskog istraživanja nekoga našeg jezičkog instituta. Ta činjenica, na žalost, dosta govori sama za sebe.

Ta je činjenica i odlučujuća kad je u pitanju karakter, profil, kvalitet i namjena rječnika. Čirilov se smjelo odvažio da zabilježi i protumači »nove reči i nove izraze« od II svjetskog rata do danas, kao i »poznate reči koje su u istom periodu dobile nova značenja«, bez dovoljne lingvističke i leksikografske pripremljenosti i osposobljenosti. Svjestan te činjenice, on se i opredijelio za tzv. popularno, a ne znanstveno djelo. Njegov je rječnik manjeg obima, kratkih i sažetih defi-

nicija, koje njegovim korisnicima pružaju najvažnije informacije o »novim riječima«, odnosno o značenjima »novih riječi«.

Sintagmu »nove riječi« stavljamo u navodnike ne zato da bismo doveli u sumnju njen smisao, nego stoga da ukažemo na to kako katkad može biti opasno neku riječ proglašavati *novom*. A to je primjenljivo i na Ćirilovljev rječnik, jer on, u stvari, donosi i nove i stare riječi, te pojmove, fraze i kratice, pa mu ni sam naslov nije sasvim adekvatan. Tako se pored dvočlanih sintagmi tipa *apstraktni ekspresionizam*, *autonomna pokrajina*, *beneficiran staž* itd. — pojavljuju i troslložne, kao npr. *cvetanje hiljadu cvetova*, *gnevni mladi čovek*, *hrabri novi svet*, *izvorni princip nesvrstanosti*, *kunizizam »nacionalnih boja«*, *»socijalizam sa ljudskim licem«*, itd. Tako je ovo djelo svojevrsan leksikon određenih pojmova, fraza, sintagmatskih spojeva nastalih uglavnom u jeziku politike, leksikon bez neke jasne koncepcije. Pitanje je, dakle, koliko je takvim jezičkim spojevima mjesto u ovakvom rječniku jer su neslućene mogućnosti kombinovanja riječi (i to postojećih a ne novih) u želji da iskažemo odnose koji se stvaraju u svijetu i među ljudima. Po tom principu tu bi se našle i sintagme tipa *»i druge organizovane socijalističke snage«*, *»antisocijalistički i antisamoupravni elementi«* i sl. — a njih nema u rječniku — ili pak još više prema koncepciji rječnika sintagme tipa *»Predsjedništvo Republike«*, *»Savezna konferencija SSRNJ«*, *»Republički komitet za...«*, *»Savjet Saveza SIZ-ova...«* itd. jer se upravo ovdje radi o semantičkim pomacima i preobrazbama. Nedosljednost se autorova ogleda i u tome što kao natuknica figurira sintagma umjesto njenoga osnovnog člana te umjesto njene skrićenice, koja živi u govoru i jeziku, a koju on stavlja unutar definicije. Tako se, npr., objašnjavaju natuknice *osnovna organizacija udruženog rada* ili *samoupravna interesna zajednica*. No, kad smo kod ovih pojmova, treba reći i to da Ćirilov uglavnom izostavlja sve ono što ih prati, npr. SOUR, USIZ, RO, PO (poslovodni odbor), Stručni kolegijalni organ itd., a sve bi se to, po njegovom kriteriju, trebalo naći u rječniku.

U predgovoru djelu Ćirilov naglašava dvije grupe novih riči. Prvu čine pozajmice iz drugih jezika, uglavnom iz engleskoga, a drugu — riječi i pojmovi koji su nastali »tokom izgradnje socijalizma u Jugoslaviji, od prvih dana posle oslobođenja pa sve do ostvarenja samoupravnog socijalizma«. Odmah da kažemo, potpuniji je i bolje je urađen dio rječnika koji se odnosi na strane riječi. (Čitalac u rječniku neće naći, npr., riječi *usmjerenjak*, *gubitaš* i dr.). Ćirilov se dobro kretao u navođenju izvora pojedinim riječima i u određivanju njihovih značenja, a katkad se upuštao i u duže raspredanje njihove etimologije. Može se reći da je on dobro iskoristio domaće rječnike stranih riječi i da je konsultovao zavidan broj rječnika onih jezika iz kojih smo pojedine riječi preuzimali. Međutim, izostala su dva vrlo važna izvora: *Rečnik stranih reči i izraza Radomira Aleksića* (Beograd, 1978) i *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu* Milana Surdučkog (Matica srpska, Novi Sad, 1978). Osobito je značajno ovo posljednje djelo budući da je rađeno na

ogromnom korpusu upravo iz perioda koji Ćirilov pominje, a posebno su iskorištena javna glasila iz svih oblasti života. Ćirilovljev rječnik, naprotiv, uglavnom pokriva oblast književnosti, umjetnosti i, samo donekle, nauke, dok su druge oblasti (npr. sport) malo zastupljene. Djelo M. Surdučkog autoru bi pomoglo i u bilježenju pojedinih posuđenica, u određivanju njihove fonološke i morfološke adaptacije. Ćirilov, naime, dosljedno ide za izvornim izgovorom posuđenica, a malo poštuje tzv. tradicionalno usvojene oblike i njihove govorne realizacije u jeziku primaocu. Tako npr. englesko *hi-fi* bilježi kao *haj-faj*, iako je u nas preobraćeno u govoru uglavnom kao *haj-fi*, ili pak engl. *sellotape* bilježi kao *selotejp*, iako je u nas to primljeno uglavnom kao *selotep* itd. Mora se, međutim, Ćirilovu priznati da je uložio ogroman trud u bilježenju stranih riječi, da ih akribično i jednostavno objašnjava, da ih lijepo veže za pojedine događaje i slično.

Sfera tzv. domaćeg inovatorstva u rječniku slabije je obrađena, što je i sâm autor osjetio kao njegov nedostatak upućujući čitaoca na »priručnike iz odgovarajućih oblasti«. Ta je sfera posebno bogata s obzirom na to da je novi društveni poredak — samoupravni socijalizam — tražilo i nov način komuniciranja i novu leksiku. No, leksiku te oblasti nužno je šire ispitivati, za što su potrebne cijele ekipe stručnjaka i ogromna materijalna sredstva.

Rečnik novih reči Jovana Ćirilova nije rađen po leksikografskim principima. Informacije o riječima svedene su na minimum: na golo registrovanje leksema i vrlo kratke, sažete definicije njihovih značenja. Prema tome, ovdje su izostali mnogi elementi potrebni jednom rječniku, a prije svega tzv. *gramatička informacija* o leksemama. To je svakako veliki nedostatak ovoga djela, koji se donekle mogao izbjeći (i u ovako kratkom rječniku) navođenjem potvrda iz kompusa. Ni toga, međutim, uopšte nema. Osim toga, autor ne navodi uvijek riječi po sistemu porodice riječi, te ne akcentuje riječi, itd.

Bez obzira na sve ovo, u zaključku bismo mogli reći sljedeće. *Rečnik novih reči* Jovana Ćirilova popunjava veliku prazninu u našoj priručnoj leksikografskoj literaturi. To je, u stvari, rječnik ne samo novih riječi već i starih riječi u novom kontekstu, te rječnik novih izraza, fraza i kratica; rječnik sa dosta leksikograskih mana i nedostataka, ali i djelo koje donekle pruža uvid u nastanak novih riječi i pojmova u srpskohrvatskom jeziku od oslobođenja do danas, riječi koje objašnjavaju naše društvo i mijene u njemu, našega čovjeka i njegove aktivnosti i stremljenja; djelo koje je prilagođeno običnom savremenom čitaocu. Kao takvo, ovo je djelo potrebno svima onima koji se javno oglašavaju, a jezičkim stručnjacima pruža dosta građe za leksikografsku, naučnu obradu.

Miloš Okuka